

НЯКОИ КУЛТУРНИ РАЗЛИЧИЯ В КОГНИТИВНИЯ СТИЛ НА УЧЕНИЦИТЕ ОТ ОСНОВНИТЕ ЕТНОСИ У НАС

ИВАН П. ИВАНОВ

ABSTRACT: Presents the results of study of the Cognitive Style with children from different ethnos – Bulgarians, Turks and Gypsy comprise 9 subscales on the theories of Hofstede and Trompenaars: power distance, individualism, masculinity, uncertainty avoidance, long-term vs. short-term orientation, universalism vs. particularism, affective vs. neutral, specific vs. diffuse, brief and numerous vs. long-term relationships, achievement vs. ascription, attitudes toward time, attitudes toward the environment.

КОГНИТИВЕН СТИЛ. Под когнитивен стил се разбира начинът, по който хората получават знание за обкръжаващия свят или съвкупността от индивидуалните различия в познанието. В областта на възприемането, представянето и обработката на информация, хората се различават по своите когнитивни предпочитания, но няма единодушие по въпроса за различията и за съставките на когнитивния стил.

Има четири главни категории когнитивно поведение, което се описва в различни термини: (1). Полева (контекстна) зависимост или независимост - дали се отчита значението на контекста при възприемането. (2). Визуално или друго сетивно познание - дали хората предпочитат получаването на информация чрез зрението или чрез други сетива. (3). Цялостна или частична обработка - дали хората предпочитат да възприемат и обработват информацията цялостно или на части. (4). Бързо или бавно обработване - дали хората предпочитат да възприемат и обработват информацията по-бързо или по-бавно, със съответните лимити по отношение на обем и рискове по отношение на точността.

Когнитивният темп е определен като степен, в която индивидът отразява другите алтернативни решения при някаква степен на риск (Kagan, Kogan, 1970) [3]

КОГНИТИВЕН СТИЛ, СРЕДА И ОБРАЗОВАНИЕ. Някои школи се придържат към мнението, че когнитивният стил е програмиран по рождение (генетично обусловен), тъй като е функция на мозъчната дейност. Човек се ражда с предразположение към определен познавателен стил. В такъв случай не би имало никакъв смисъл от дейности, насочени към формирането му по определен начин (образование), за да се получи оптимален индивидуален резултат. Други школи застъпват тезата, че параметрите на познавателния стил може да се променят и че той подлежи на социализация.

Според Къри, (Curry, 1983), когнитивният стил е основно и относително постоянно измерение на личността, той е индивидуалният подход при приспособяване към средата и

за асимилиране и обработка на информация. Най-важната идея на Къри е, че човек избира обкръжаваща среда, за да се учи и това е новото на познавателния процес, на което може да се повлияе чрез обучение и други средови феномени.

В изследването на Каган (Kagan, 1966) е установено, че познавателният темп (рефлексивност-импулсивност) показва интраиндивидуална стабилност, но децата може да се обучат да са по-малко импулсивни при вземане на решения. От друга страна, хората стават по-интуитивни и импулсивни при вземане на решения, ако имат положителен опит още от ранното обучение, ако са стимулирани към активност, ако дейностите, в които са въвличани са относително неструктурирани, и ако се поощрява собственото мнение и оригиналните решения. Това води до положителни чувства при възприемане на ценността на собственото мислене и развитие на увереност в себе си. [Ib.]

КОГНИТИВЕН СТИЛ И КУЛТУРА. Факторът култура по отношение на познавателния стил се застъпва от школите, поддържащи тезата, че той е зависим от външни фактори. Счита се, че проблемът за културната модификация на познавателните процеси не е изучен в достатъчна степен (Redding, 1980). Доминиран най-общите постановки за различия в резултат от културни влияния, но без детайлизиране и без разкриване на степента, до която културата може да е каузален фактор. Културното влияние най-често се свързва със семейството (език, морал, религия) и училището.

По-сериозни изследвания (Kagan, 1964) показват, че импулсивността при вземането на решения се стимулира от семейството в ранна възраст и може да се закрепят като навик. Шмек (Schmeck, 1988) прави подобни изводи по отношение и на други параметри на стила, свързвайки ги с методите в училище.

Също Шмек (Schmeck, 1988) счита, че културата на едно общество определя роля на учителя като социален модел, чиято цел е да предаде предписаната му мъдрост. В силно централизираните общества от тоталитарен тип (политически и религиозно), се държи много на повторението и меморизацията с цел трайност на знанията на учениците; учителят е експерт, а курикулумът - истина, която трябва да се усвои, съхрани и повтори при нужда. В други общества, учителят е провокатор на размишления и стимулира по-голяма импулсивност.

Когнитивният стил силно зависи от културата: формиране и култура на училището (образованието), поради това, че различни елементи на знанията имат различна ценност в различните култури (училище и семейство). Културата е най-вече възнаграждаваща среда за "правилно" мислене и познавателно поведение. [Ib.]

ИЗСЛЕДВАНИЯ. Алинсън и Хайес (1997) установяват по-високо ниво на интуиция в Западните страни и по-ниско за Близкия и Далечния Изток и за развиващите се страни. Това противоречи на традиционното разбиране за "интуитивния" Изток и "рационалния" Запад. Аналогични данни дава и Тагарт (Taggart, 1997), като според него причината за тази промяна е бизнесът, който изисква по-бързо и решително мислене и с времето е променил традиционния Западен когнитивен стил.

Хил (Hill, 1998) установява значително по-висока склонност към анализ и отражение в бившия СССР, в сравнение със Западна Европа и САЩ. Това води до относително по-пасивна роля на учениците в обучението, което пък е традиционно характерно за училищата на Далечния Изток. Хил предполага, че причината за това е значението, което традиционно се отдава на самия процес на обработка на информацията, както и на догматичността на менталните модели на света (познавателни системи, парадигми и теории, учебни и изследователски методи), които са елементи на културата.

Ситко-Лутек (Sitko-Lutek, 1998), сравнявайки Полша с Англо-саксонски страни установява, че "Полският" когнитивен стил е по-рефлексивен. Това се дължи на образователната система, която е бюрократична, стимулира по-скоро пасивно, отколкото активно поведение, развива по-скоро колективистичността, отколкото конкуренцията между учениците.

Кук (Cook, 1998) установява, че в бившия СССР в сравнение с Англия, хората са по-предубедени, по-малко интелектуално ефективни, свободни, инициативни и самоуверени. Също установяват по-силно предпочитане на анализа и отражението. [Ib.]

КОГНИТИВЕН СТИЛ И КУЛТУРНИ РАЗЛИЧИЯ В БЪЛГАРИЯ. Ще приведем данни от едно наше изследване на оценката, която учители дават на учениците от трите основни етноси у нас. То е направено през 2001-2002 г. чрез специално конструиран въпросник с 27 айтема, разпределени в 10 скали, отговарящи на скалите в концепциите на Хофстеде (1-5 скали) [2] и Тромпенаарс (6-11) [4]. Изследвани са 126 учители. Оценката се прави по 5 степенна скала и варира от 0 до 1, като 0 е ниската, 1 – високата част на континуума. 0,5 е границата. [По-подробно виж: 1]

1. ВЛАСТОВА (ЙЕРАРХИЧНА) ДИСТАНЦИЯ (POWER DISTANCE)

Култура със силно изразено неравенство в силите (висока PD): Безкритична вяра в авторитети, експерти (учителя), по-силните, в правила. Недоверие в собственото мнение. Акцент върху пълнотата на информацията и решението.

Култура със слабо изразено неравенство в силите (ниска PD): Критично отношение към авторитети, експерти, правила, по-силните, учителя. Увереност в собственото мнение (самоувереност). Акцент върху бързината на реакцията.

Българчета - 0,50; Ромчета - 0,42; Турчета - 0,50.

2. ИНДИВИДУАЛИЗЪМ-КОЛЕКТИВИЗЪМ (INDIVIDUALISM)

Индивидуалистична култура (висок IND): Липса на страх от грешка, неправилни мнения, риск. Приоритет на индивидуалните решения и мнения пред колективните. Доминира интуитивността и импулсивността.

Колективистична култура (нисък IND): Силен страх от грешка, неправилни мнения, риск. Приоритет на колективните решения и мнения пред индивидуалните. Доминира отражението и последователния анализ.

Българчета - 0,44; Ромчета - 0,49; Турчета - 0,50.

3. МЪЖЕСТВЕННОСТ-ЖЕНСТВЕННОСТ (MASCULINITY)

Мъжки тип култура (висок MAS): Приоритет на индивидуалните решения и мнения пред колективните. Доминира интуитивността и импулсивността. Оригиналеност на мисленето.

Женски тип култура (нисък MAS): Приоритет на колективните решения и мнения пред индивидуалните. Доминира отражението и последователния анализ. Традиция, рутина.

Българчета - 0,41; Ромчета - 0,55; Турчета - 0,52.

4. ОТНОШЕНИЕ КЪМ НЕСИГУРНОСТТА (UNCERTAINTY AVOIDANCE)

Култура със силно изразено избягване на несигурността (висока UNA): Безкритична вяра в авторитети, експерти (учителя), по-силните, в правила. Акцент върху пълнотата на информацията и решението. Доминира отражението и последователния анализ.

Култура със слабо изразено избягване на несигурността (ниска UNA): Критично отношение към авторитети, експерти, правила, по-силните, учителя. Акцент върху бързината на реакцията. Доминира интуитивността и импулсивността.

Българчета - 0,57; Ромчета - 0,38; Турчета - 0,51.

5. ВРЕМЕНА ОРИЕНТАЦИЯ (LONG-TERM VERSUS SHORT-TERM ORIENTATION)

Култура с дълговременна ориентация (висока LTO): Доминира отражението и последователния анализ. Повърхностност на решението. Висока настойчивост, упоритост в познанието.

Култура с кратковременна ориентация (ниска LTO): Доминира интуитивността и импулсивността. Висока точност. Ниска настойчивост.

Българчета - 0,58; Ромчета - 0,44; Турчета - 0,53.

6. УНИВЕРСАЛИЗЪМ - ПАРТИКУРАЛИЗЪМ (UNIVERSALISM VS. PARTICULARISM)

Универсалистка култура (висок UNI): Висока логичност на мисленето (умение за аргументиране, следване на последователен причинно определен път). Безкритична вяра в авторитети, експерти (учителя), по-силните, в правила. Традиция, рутина в мисленето.

Партикуларистка култура (нисък UNI): Ниска логичност. Критично отношение към авторитети, експерти, правила, по-силните, учителя. Оригиналеност.

Българчета - 0,51; Ромчета - 0,50; Турчета - 0,55.

7. ЕМОЦИОНАЛНОСТ - НЕУТРАЛНОСТ (AFFECTIVE VS. NEUTRAL)

Емоционална култура (висока AFF): Висока склонност към придобиване на сетивен опит. Висока емоционалност на познавателния процес. Силен страх от грешка, неправилни мнения, риск.

Неутрална култура (ниска AFF): Ниска. Ниска. Липса на страх от грешка, неправилни мнения, риск.

Българчета - 0,66; Ромчета - 0,48; Турчета - 0,64.

8. СПЕЦИФИЧНОСТ - ДИФУЗНОСТ (SPECIFIC VS. DIFFUSE, BRIEF AND NUMEROUS VS. LONG-TERM RELATIONSHIPS)

Култура на специфичните връзки (висока SPE): Склонност да привежда допълнителни аргументи при доказването на една теза. Приоритет на индивидуалните решения и мнения пред колективните. Висока задълбоченост на мисленето.

Култура на дифузните връзки (ниска SPE): Склонност да се ограничава до основните аргументи. Приоритет на колективните решения и мнения пред индивидуалните. Ниска.

Българчета - 0,57; Ромчета - 0,50; Турчета - 0,56.

9. ДОСТИЖЕНИЕ - ПРИПИСВАНЕ (ACHIEVEMENT VS. ASCRIPTION)

Култура на достиженията (висок АСН): Предпочитан начин на получаване на информация - самостоятелно изучаване. Увереност в собственото мнение (самоувереност). Приоритет на индивидуалните решения и мнения пред колективните.

Култура на приписването (нисък АСН): Обмен на мнения с другите. Недоверие в собственото мнение. Приоритет на колективните решения и мнения пред индивидуалните.

Българчета - 0,39; Ромчета - 0,54; Турчета - 0,51.

10. ОТНОШЕНИЕ КЪМ ВРЕМЕТО (ATTITUDES TOWARD TIME)

Полихронни култури (висок АТТ): Безкритична вяра в авторитети, експерти (учителя), по-силните, в правила. Липса на страх от грешка, неправилни мнения, риск. Ниска настойчивост, упоритост в познанието.

Монохронни култури (нисък АТТ): Критично отношение към авторитети, експерти, правила, по-силните, учителя. Силен страх от грешка, неправилни мнения, риск. Висока.

Българчета - 0,57; Ромчета - 0,41; Турчета - 0,55.

11. ОТНОШЕНИЕ КЪМ ОБКРЪЖАВАЩАТА СРЕДА (ATTITUDES TOWARD THE ENVIRONMENT)

Култура на контрола (висока АТЕ): липса на страх от грешка, неправилни мнения, риск. доминира интуитивността и импулсивността. Оригиналеност на мисленето.

Култура на хармонията (ниска АТЕ): Силен страх от грешка, неправилни мнения, риск. Доминира отражението и последователния анализ. Традиция, рутина.

Българчета - 0,44; Ромчета - 0,46; Турчета - 0,54.

Следват характеристиките на трите етноса, като са отчетени значимите стойности (над 0,55 и под 0,45).

БЪЛГАРЧЕТА: Емоционалност на познавателния процес – висока. Задълбоченост на мисленето – висока. Настойчивост, упоритост в познанието – висока. Оригиналеност на

мисленето – традиция, рутина. Отношение към авторитети - безкритична вяра в авторитети, експерти (учителя), по-силните, в правила. Отношение към колективизма - приоритет на колективните решения и мнения пред индивидуалните. Отношение към риска - силен страх от грешка, неправилни мнения, риск. Отношение към собственото мнение - недоверие в собственото мнение. Отношение към точността на решението – повърхностност. Подреденост на мисловните операции - доминира отражението и последователния анализ. Предпочитан начин на получаване на информация - обмен на мнения с другите. Предпочитан темп на обработка - акцент върху пълнотата на информацията и решението. Склонност към придобиване на сетивен опит – висока. Степен на пълнота на аргументацията при доказването на една теза - склонност да привежда допълнителни аргументи.

РОМЧЕТА: Настойчивост, упоритост в познанието – висока. Оригиналеност на мисленето – оригиналеност. Отношение към авторитети - критично отношение към авторитети, експерти, правила, по-силните, учителя. Отношение към колективизма - приоритет на индивидуалните решения и мнения пред колективните. Отношение към риска - силен страх от грешка, неправилни мнения, риск. Отношение към собственото мнение - увереност в собственото мнение (самоувереност). Отношение към точността на решението – висока точност. Подреденост на мисловните операции - доминира интуитивността и импулсивността. Предпочитан темп на обработка - акцент върху бързината на реакцията.

ТУРЧЕТА: Емоционаленост на познавателния процес – висока. Задълбоченост на мисленето – висока. Настойчивост, упоритост в познанието – ниска. Отношение към авторитети - безкритична вяра в авторитети, експерти (учителя), по-силните, в правила. Отношение към колективизма - приоритет на индивидуалните решения и мнения пред колективните. Отношение към риска - силен страх от грешка, неправилни мнения, риск. Склонност към придобиване на сетивен опит – висока. Степен на пълнота на аргументацията при доказването на една теза - склонност да привежда допълнителни аргументи.

РАЗЛИЧИЯ. Проверени са чрез t-критерия на Стюдънт. Установи се, че съществуват статистически значими различия между трите етноса: при $t_{кр.} = 1,64$, $t_{stat.}$ е за българитурци -2,39; за българии-роми 3,32 и за турци-роми 5,63.

ИЗВОДИ. Различията са значителни. Едва ли може да се говори за един и същ подход. Това са различни категории ученици, изискващи различни педагогически и методически. Смесените класове затрудняват максимално учителя, като по-малко са трудностите при

комбинацията българчета-турчета, отколкото при комбинацията българчета-ромчета и турчета-ромчета. Ромското дете изисква специални грижи.

ЛИТЕРАТУРА

1. Иванов, И. Диференциална педагогика. –Ш., 2002.
2. Хофстеде, Х. Култури и организации. Софтуер на ума. - С., 2001.
3. Hill, J. Cognitive Style and Socialisation: an exploration of learned sources of style in Finland, Poland and the UK. // Educational Psychology, Sep2000, Vol. 20.
4. Trompenaars, Fons. Riding the Waves of Culture: Understanding Cultural Diversity in Business. - London: The Economist Press. 1993.

Автор: Доц.д-р Иван Петков Иванов, Шуменски университет "Епископ Константин Преславски", Тел. (054) 830-396, E-mail: ivanov1@gbg.bg